

IRODALMI SZEMLE.

A görög bölcsészet története.

Theodor Gomperz: Griechische Denker Eine Geschichte der antiken Philosophie. II. Band, II. Auflage. Leipzig, Verlag von Veit u. Comp. 1903. S. 615. Mk. 15.

E folyóirat múlt évi X. füzetében (503—506 l.) ismertettem Gomperz „Görög bölcsészettörténetének“ I. kötetét s már ott jeleztem, hogy a II. kötet kiadása folyamatban van. A II. kötet tényleg még a múlt év folyamán megjelent, sőt karácsonyra már második kiadást is ért, a mi mutatja, hogy e nagyterjedelmű és meglehetősen drága árú munka, a mely a napi érdekektől, a piacz lármájától menten a múlt szellemvilágának egy nagyon becses részletét akarja földeríteni, megismertetni, — megtalálta a tudós, a művelt körökben a maga olvasó-közönségét, a kik e mű válogatott szépségeit élvezni, méltányolni tudják. Igen, válogatott szépségeit! mert szebb, vonzóbb előadásban még nem olvashattuk az emberiség első gondolkodóinak, a görög philosophia halhatatlan alakjainak ismertetését, elemzését, méltánylását. Még nem volt munka a görög bölcsészet történetéről, a mely az alapos, szakszerű tudást, a görög philologia legapróbb részleteiben való bámúlatos tájékozottságot a bölcsészeti problémákban való otthonossággal, a görög szellem és gondolkodás beható ismeretét világos, elegáns előadással annyira egyesítette volna, a mely a távoli, rég elmúlt görög világot oly híven tudta volna a modern ember szemei elé varázsolni, mint Gomperz műve.

A II. kötet mindenben azon a nyomon halad, a melyen az I. kötet megindult. Sajnos, az I. kötetben felállított munkaprogrammot nem sikerült Gomperznek megvalósítania, a mennyiben a II. kötetben, bár az az I. kötetnél 143 lappal terjedelmesebb, Sokrates s főleg Platon philosophiájának részletes rajzolása miatt, már nem jutott hely Aristoteles számára s így ő a következő kötet számára maradt. A II. kötet az egész mű *negyedik* és *ötödik* könyvét nyújtja; a *negyedik* könyv tárgya: Sokrates és a sokratikusok (cynikusok, megairaiak, cyrenaikusok); — az *ötödik* könyv, 21 fejezetben, kizárólag Platonnak van szentelve. Elől 2 fejezet művelődéstörténeti rajzot ad,

a mennyiben az első a hit és az erkölcsök terén végbement változást, a második pedig Athénnek politikai és szellemi életét ismerteti. Sorra veszi szerzőnk ezekben a nagy költők (Aischylos, Sophokles, Euripides, Aristophanes) és a nagy történetírók (Herodot, Thukydides) felfogását a hit és erkölcs kérdéseiben s e felfogás befolyását a görögök szellemi életére; rajzolja Athén emelkedésének, virágzásának fültételeit, bemutatja a művészet és tudomány összefüggését, a szabadság és egyéniség kifejlődését, összehasonlítja Athént Spártával, s aztán az így megrajzolt alapon, e szellemi és erkölcsi légkörben lépteti föl azt, a ki Cicero szerint a philosophiát az égből a földre hozta: *Sokratest*.

Szinte lélegzetfojtva olvassuk, a mit az ókori görög világ e nagy ismerője, a görög írók és gondolkodók e finom elemzője az emberiség legnagyobb szellemei, jellemei egyikéről ír. Alig győzünk betelni azzal, a mit róla mond, hiszen, miként Jézus életének és halálának minden mozzanatát apróra szeretnénk ismerni, úgy vagyunk Sokratessel is, a ki abban is megegyezik a názáreti prófétával, hogy szintén nem hagyott hátra egy sor írást se. Gomperz plasztikus előadásában egészen kidomborodik előttünk a nagy bölcselőnek, az igazság halhatatlan emlékü vértanújának alakja. Ime, hogyan ír róla: „Tekintélyes erejű, világos, hideg fők minden században akadtak, s meleg szívekben se gyakran volt érzékeny hiány. De forró szív hideg fő alatt: ritka egyesülés, s a legritkább minden jelenség közt egy szokatlanul hatalmasan dolgozó szív, a mely egész hajtó erejét arra fordítja, hogy a főt hidegen tartsa, egy gőzkazánhoz hasonlóan, a mely egy jégbányát tart üzemben. Ezredévek alatt alig egyszer tér vissza ily kapcsolat ily nagy mértékben. De aztán, mintegy kárpótlásul ritka voltaért, oly hatást gyakorol, a mely századok hosszú sorára kiterjed, a nélkül, hogy csökkenne“ (36 l.). Megismerkedünk a sokratesi ironiával; látjuk, mint szerez Sokrates kérdezőgetéseivel, felvilágosításaival magának sok ellenséget s mint jön a társadalmi béke felzavarójának, veszedelmes felforgatónak hírébe; közben szerzőnk érdekes párhuzamot von a baconi és a sokratesi módszer közt; majd kifejti, hogy mennyire lehet hitelt adni Platon és Xenophon adatainak Sokratesre vonatkozólag. Szerinte Xenophon kevesebb hitelt érdemel, mint Platon. Xenophon tudósításai nem mindenütt felelnek meg az igazságnak, ő Sokrates halálakor nem is volt Görögországban, s így csak másodkézből merítette értesüléseit, de meg hiányzik nála a kellő philos. iskolázottság is a sokratesi tanok megértésére; ő derék katonatiszt, jó gazda volt, de a philosophiához mentől kevesebbet értett, s ha Sokratest halljuk is, mindig Xenophon beszél hozzánk; művében *költészet és való* összekeverését kell látnunk. Platon leggazdagabb forrásunk a Sokrates életére és tanaira vonatkozó adatokban; mint első-

rangú művész, mint szókkal kitűnő arcképfestő, erős, élethű vonásokkal állítja elénk mestere képét. De míg a Sokrates életére, személyére vonatkozó adatait feltétlenül hiteleseknek tekinthetjük, addig a mester tanaival Platon egészen szabadon bánik, s inkább a saját philos. rendszerét adja a Sokrates szájába. Sokrates tanainak s azok pszichologiai motivumainak beható ismertetése után rátér Gomperz Sokrates elítéltetésének és halálának körülményeire; kimutatja, hogy mi az, a mi a Platon *Apológiájában* történeti hitelességre tarthat igényt, s mi a Platon toldaléka, — ám az egész művet sokratesi szellem lengi át. „A józanság és enthusiasmus összevegyülése vagy inkább benső összeolvadása, minden külső kevésre becsülése, az eszes gondolkodás diadalmos hatalmában való hit, az a bizalom, hogy a jó ember minden sorscsapás ellen edzve van és félelemről, reménytől meg nem tántorítva jár útain és teljesíti feladatát: mindez az Apológiát, az erős és szabad szellemek imakönyvévé teszi, a mely még ma is megragadja a lelkeket, ma is felgyújtja a szíveket. E mű egyike a világirodalom legférfiasabb könyveinek (88 l.).“ Gomperz meggyőződése szerint Sokrates halálának végzetes eseményét kisebb részben az előítélet és félreértés okozta, jóval nagyobb részben és döntő mértékben az egy teljesen jogosult összeütközés eredménye volt, a mely az ó és az új felfogás közt bekövetkezett. Meg akart-e Sokrates halni? nem, de nem is akart, pályájából kizárva, tovább élni; vagy tovább tanítani, úgy mint eddig, vagy nem élni tovább! s mivel látta, hogy az első nem lehet, azért választotta az utóbbit.

A kötetnek kétharmadrésze (201—534 l.) Platonnal foglalkozik s tüzetesen ismerteti egyes műveit. Gomperz nem tudott megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy a nagy gondolkozó írataiból kihámozza rendszerét; szerinte ez az eljárás nem nyújtott volna kielégítő képet Platonról. Az ő teljes méltatása csak a művei szerkezetébe, alapeszméibe való betekintés útján érhető el; csak így lehet Platon fejlődését is kipuhatolni és lehető szemléletesen feltüntetni; csak ezzel az eljárással vesszük észre, a mi Platonban a legvonzóbb és legjelentősebb: az ő hatalmas szellemének és mély kedélyének benső mozgalmát, gondolat- és érzésvilágának különféle áramlatait, a melyek hol összefolynak, hol keresztezik egymást, hol ellenkező irányba haladnak. Ehhez képest szerzőnk, miután megrajzolja Platon életét, megállapítja íratainak hitelességét és szerkesztési sorrendjét, — a III—IV. fejezetben ismerteti Platon ifjúkori, még a Sokrates közvetlen befolyása alatt írott műveit (a kisebb Hippias, Laches, Charmides, Protagoras), s azután sorra veszi a nagyobb alkotásokat s részletesen feltárja gondolatmenetüket, közben egy-egy összefoglaló fejezetben külön is feltüntetve Platon eszmetanát, erkölcsi, állami és társadalmi eszményét. Az így tárgyalt

művek, a melyek rendje egyúttal Platon fejlődés-menetét is jelzi, a következők: Gorgias, Euthyphron és Menon, Symposion, Phaedros, Phaedon, Állam, Euthydem és Parmenides, Theaitetos és Kratylos, Sophistes és az Államférfi, Philebos, Timaeos és Kritias, végül a Törvények. Platon gondolatvilágának e művek elemzése révén történt feldolgozása után, az utolsó fejezetben, összefoglalja szerzőnk az elért eredményt. Szerinte Platonnál sok okunk van a bámúlásra: ott van a hallatlan szellemi gazdagság, a soha nem nyugvó gondolatmunka; ott van az emberek javítása, a társadalom tökéletesítése iránti soha nem szűnő gond; ott van szellemének sokoldalúsága. Hatását e 3 mondatban foglalhatjuk össze: Platon nélkül nincs Aristoteles, Platon nélkül nincs Karneades, Platon nélkül nincs Augustinus!

Az 534—615 lapokon a jegyzeteket találjuk, vagyis a kritikai és philologiai apparatust, a melyen a kötet felépült.

Rácz Lajos.

Encken bölcséleti tanulmányai.

Encken, Aufsätze zur Philosophie und Lebensanschauung. Leipzig (Dürr) 1903. 242. lap. Ára 4.50 márka.)

Az ismert nevű jénai bölcselőnek jelen értekezései és tanulmányai becses adalékok morális világnézetünk megszilárdulásához s a vallásbölcséleti problémákkal való komoly foglalkozásunkhoz.

Igy mindjárt az első tanulmány a morál fényes apologiája („*Zur Ehrenrettung der Moral*“ 1—16. l.). Sorra veszi azokat a sophista okoskodásokat és romantikus érveléseket, a melyek napjainkban a morál ellen törnek. Pedig a sociális kérdés, mint első sorban ethikai kérdés, újból felszínre vetette — legalább sociáletikai értelemben — a morált. Annak magva az altruismus az egoismus-sal szemben. A moráltól való idegenkedés egyik oka az, hogy a munka gyakorlatilag és technikailag annyira igénybe veszi az embert, hogy belső egyéniségének ápolásáról és fejlesztéséről egészen megfeledkezett. Pedig már Platon mondotta, hogy a föld felett és a föld alatt minden aranynál többet ér az erény, s a legfőbb jónak ethikai-eszméje hatja át egész lényét és rendszerét. A morál történetében korszakalkotó a keresztyénség és a reformáció. Neki köszönjük az élet komolyabb felfogását, a személyes felelősség tudatát s az erkölcsi személyiség mélyebb fogalmát. Az újabb korban Kant a morál újbóli fölépítője és rendszerezője a maga felséges erkölcstörvényével és kötelesség-fogalmával s személyes erkölcsi érzületének bensőségével és tisztaságával. A morál története annak legfényesebb apologiája s az erkölcsi eszme hirdetői jellemerős és tette-kész geniuszok.